

JAN MERKELIN

Do najwybitniejszych przedstawicieli konwentu augustianów strzeleckich należał Jan Merkelin. Urodził się prawdopodobnie w Krakowie około 1325 roku. Studiował teologię w Paryżu i we Włoszech. Wśród jego profesorów wymienia się Tomasza ze Strasburga i Jana Klenkoka. W 1373 roku uzyskał tytuł doktora. W konwencie strzeleckim od 1380 roku pełnił funkcję lektora teologii. Zarazem był wikariuszem i wizytatorem generalnym prowincjała augustianów na Nową Marchię, Pomorze i Prusy. Znany jest jako autor kilku traktatów teologicznych, w tym „*Liber de instructione simplicium sacerdotum*”, dotyczącego sakramentu eucharystii oraz różnych zagadnień teologicznych i filozoficznych. Traktat został napisany w 1388 roku i dedykowany biskupowi warmińskiemu Henrykowi III Sorbomowi (1373-1401). Utwór ten cieszył się sporą popularnością. Egzemplarz traktatu, przepisany przez skrybę w 1401 roku przechowywany jest w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Kolejnym dziełem dedykowanym biskupowi warmińskiemu było „*Sermones epistolares dominicales*”, czyli wyjaśnienie epistoł na niedzielę i święta całego roku. Z kolei o jego zainteresowaniach z zakresu filozofii i teologii świadczy przedmowa do dzieła „*Rationale operum divinorum*” autorstwa biskupa wormackiego Mateusza z Krakowa. Jan Merkelin zmarł około 1400 roku w Strzelcach i tam został pochowany.

ZAKON AUGUSTIANÓW

Augustianie to potoczna nazwa zakonu św. Augustyna (Ordo Sancti Augustini), którzy obok dominikanów i franciszkanów należeli do zakonów żebrzących. Zgromadzenie powstało w dniu 1 marca 1266 roku i skupiło różne dotąd działające wspólnoty eremickie. Papież Aleksander VI potwierdził oficjalnie powstanie zakonu i wydał bullę „*Bullor Magnum edit Lugduni*”. Zakon augustianów przyjął regułę św. Augustyna z Hippony

(354-430) i dewizę „*Amor meus pondus meum*” (Miłość moja ciężarem moim). Celem działalności była praca duszpasterska i misyjna, a niekiedy naukowa. Zakonnicy nosili czarne, wełniane habity, przepasane skórzanym pasem. Miały one długie i szerokie rękawy oraz spiczaste kaptury. Augustianie, a konkretnie Wilhelmicy (wywodzący się od św. Wilhelma z Malewalu) posiadali swoje klasztory w Szczecinie (1253) i Lipianach (1263).

KLASZTOR W STRZELCACH

Początki strzeleckiego klasztoru augustianów są niejasne. 20 kwietnia 1290 roku Henryk – przeor klasztoru w Lipianach, wystąpił z prośbą skierowaną do biskupa i kapituły kamieńskiej o przeniesienie konwentu do Chojny i Strzelec. W związku z tym biskup Jaromir zezwolił na fundację klasztoru w Chojnie i przyznał tamtejszemu konwentowi przywilej spowiedania, nakładania pokuty i głoszenia kazań.

Podobne nadanie musiało dotyczyć klasztoru w Strzelcach. Ponadto Biskup Piotr w dniu 1297 roku nadał augustianom w diecezji kamieńskiej prawo wygłaszania kazań, dawania rozgrzeszenia i grzebania zmarłych. Z późniejszych dokumentów wiadomo, że mnisi strzeleccy byli zobowiązani do dostarczania biskupowi wina gorzowskiego. W sensie organizacyjnym augustianie strzeleccy pozostawali od 1299 roku w prowincji sasko-turyńskiej. Kapituła tej prowincji obradowała w Strzelcach w 1401 roku.

ZABUDOWANIA KLASZTORNE

Augustianie założyli klasztor przy murach miejskich, niedaleko Bramy Młyńskiej, z dostępem od strony dzisiejszej ulicy Brygady Saperów. Lokalizacja przy murach miejskich leżała w zwyczaju zakonu. Nie wiadomo jak wyglądały zabudowania klasztorne, które nie zachowały się do dzisiejszych czasów. Brak również opisów oraz przekazów ikonograficznych. W klasztorze strzeleckim, podobnie jak we wszystkich innych klasztorach augustiańskich, musiał znajdować się kościół z wyodrębnionym chórem, gdzie mnisi odprawiali codziennie „*officium*”. Obok świątyni znajdował się budynek, zawierający kapitułarz (sala obrad), refektarz (jadalnia), infirmerię (szpital) i dormitorium (sypialnia). Ponadto w klasztorze mieściła się biblioteka, powią-

zana ze skryptorium, w którym przepisywano księgi i skarbiec. Przy zabudowaniach klasztornych znajdował się również wirydarz, czyli ozdobny ogród. Augustianie strzeleccy posiadali też kaplicę położoną poza zabudowaniami klasztorowymi, przy dawnej Bramie Gorzowskiej. Relikty kaplicy zostały odkryte podczas prac ziemnych w latach 90. XX wieku. Stąd też znane są fragmenty cegieł, ceramicznej płytki, gąsiora oraz ceramicznych kształtek. Z klasztorem związana jest legenda, mówiąca o tajemnym, podziemnym przejściu, prowadzącym od zabudowań klasztornych do kaplicy. Zabudowania uległy około 1495 roku pożarowi, skoro w 1496 roku wydano zgodę na ich odbudowę. Po kasacji zakonu w 1537 roku założenie klasztorne znalazło się w posiadaniu margrabiego, który przeka-

Tekst: Błażej Skaziński

Fotografie: Patryk Bagiński, Marek Bidol, Bartosz Idryjan

Zdjęcie dzieła **Johannesa Merkelina**: Biblioteka UMK, sygn. Rps 29 III. Fot. Piotr Kurek

Literatura: Z. Miler, Jan Merkelin (ok. 1325 – ok. 1400) – teolog z klasztoru augustianów w Strzelcach, Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny 9, 2002, s. 233-237; E. Rymar, Strzelce (Krajeńskie) na przestrzeni wieków (do 1945 roku), Strzelce Krajeńskie 2011; Grzegorz Uth, Szkic historyczno-biograficzny zakonu augustiańskiego w Polsce, Kraków 1930.

Wykonano na zlecenie

Urzędu Miejskiego w Strzelcach Krajeńskich
Aleja Wolności 48, 66-500 Strzelce Krajeńskie
tel. 95 763 11 30, e-mail: urząd@strzelce.pl,
www.strzelce.pl

zał je w 1552 roku Hansowi von Bornstedtowi. Ten jednak z kolei wymienił budynki na inną nieruchomość na terenie miasta. W zabudowaniach klasztornych mieścił się od tego czasu dwór miejski oraz spichlerz. Następnie nieruchomość przekazano Mikołajowi Schubertowi. Zabudowania klasztorne uległy pożarowi w latach 1637 i 1642 i nie zostały już odbudowane. Klasztor augustianów strzeleckich posiadał uposażenie w postaci dwóch łąnów ziemi w Lipich Górach i jednego w Brzozie. Dobra zostały zatwierdzone przez margrabiego Ludwika Rzymskiego w dniu 17 maja 1350 roku. Ponadto mnisi byli w posiadaniu stawu pod miastem, pastwiska nad rzeką Sarbią i dworu w Sarbiewie. Klasztor posiadał też swoje placówki nazywane terminaria w Choszczynie i Frankfurcie nad Odrą, gdzie augustianie prowadzili żebracze zbiórki. Ośrodki te służyły również jako schronienie w podróżach między klasztorami. Do dzisiejszych czasów zachowały się dwie pieczęcie związane ze strzeleckim konwentem: klasztoru i przeoratu. Pierwsza z nich z 1475 roku przedstawia dwie postacie siedzące pod baldachimem, druga - wyobrażenie Matki Bożej z Dzieciątkiem.

Do tragicznych w skutkach wydarzeń doszło w dniu 7 czerwca 1433 roku, kiedy miasto zostało zdobyte przez wojska husyckie. W związku z tym, że mnisi występowali z krytyką poglądów Jana Husa, spotkała ich surowa kara. Przeor wraz z dziesięcioma mnichami zostali wrzuceni do beczek ze smołą i żywcem spaleni. Zabudowania klasztorne zostały doszczętnie zniszczone i splądrowane.

BADANIA ARCHEOLOGICZNE

Staraniem Urzędu Miejskiego w Strzelcach w 2011 roku przeprowadzono w obrębie dawnego klasztoru badania archeologiczne, którymi kierował doktor Przemysław Kołosowski z Torunia. Odkryto wówczas średniowieczny mur, który według prowadzących badania był częścią zabudowy klasztornej. W wykopie natrafiono na liczne fragmenty cegieł, dachówek oraz fragmenty średniowiecznej i nowożytnej ceramiki. Były to przemieszane zabytki związane z zabudowaniami klasztornymi, ale też z czasami późniejszymi. Do najciekawszych ujawnionych obiektów należą elementy ceramicznych kształtek architektonicznych, prawdopodobnie pochodzących ze sklepień w pomieszczeniach klasztornych.

RESZEL

Jan Merkelin przez długi czas przebywał w Reszlu w Warmii. Oddawał się pracy nad studiami dotyczącymi początków tego klasztoru w oparciu o zachowane dokumenty zgromadzone w archiwum. Augustianie na teren Warmii przybyli za sprawą biskupa Hermana z Pragi. Fundacja klasztoru miała miejsce w 1347 roku. Znacznym staraniem wybudowano wkrótce klasztor wraz z kościołem, jednak pożar w 1372 roku obrócił w niwecz ten wysiłek. Odbudowa klasztoru została

zapoczątkowana w 1374 roku przez opata Mikołaja. Klasztor został opuszczony po 1520 roku, a kościół przekazany miastu. Zaniedbana i nieużytkowana świątynia wkrótce runęła, poza partią prezbiterium. Kościół odbudowany został w 1580 roku i poświęcony pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela.

LIDZBARK WARMIŃSKI

Przez pewien czas Jan Merkelin przebywał na zamku w Lidzbarku Warmińskim w gościnie u biskupa warmińskiego Henryka III Sorboma. Na dworze uczony napisał dwa traktaty dedykowane biskupowi. Wreszcie poznał przebywającego tutaj Mateusza z Krakowa, biskupa wormackiego, profesora na uniwersytecie w Pradze i Heidelbergu. Mateusz zamierzał założyć wraz z doktorem Janem z Kwidzyna uniwersytet w Chełmnie. W Lidzbarku Warmińskim do dnia dzi-

siejszego zachował się zamek biskupi, będący jedną z najlepiej zachowanych budowli obronnych na terenie Polski. W okresie renesansu warownię przekształcono w okazałą rezydencję. Ostatnim rezydującym tutaj biskupem był Ignacy Krasicki, nazywany „księciem poetów polskich”. Obecnie na terenie zamku znajduje się muzeum mieszczące ekspozycje z dawnym uzbrojeniem, pamiątkami po biskupach i malarstwem.

Szlakiem Jana Merkelina

Gmina
Strzelce Krajeńskie